

Werken op een SBO-school

Bewegings(on)mogelijkheden bij kinderen in het speciaal basis onderwijs

Motorische Remedial Teaching (MRT) is een vorm van orthodidactisch handelen (de orthodidacticus vraagt zich bijvoorbeeld af waar het leerproces stagneert en hoe dat komt en welke leerstof voor dit kind in deze situatie waardevol is).

Wanneer het nodig is worden afspraken gemaakt voor het inzetten van een speciaal handelingsplan of het inzetten van extra ondersteuning door de logopediste, de remedial teacher of de motorische remedial teacher.

Op een SBO-school worden de kinderen meer individueel benaderd. Niet alleen de leeftijd bepaalt in welke groep het kind wordt geplaatst. De mogelijkheden, het sociaal-emotioneel functioneren en het niveau van werken zijn van groot belang bij de indeling van de kinderen in de verschillende groepen.

SBO-De Meander Assen is zo'n speciale school voor basisonderwijs. De identiteit van de school is openbaar. Deze school maakt deel uit van een regionaal samenwerkingsverband van openbare scholen uit de gemeenten Assen, Tynaarlo, Midden Drenthe en Aa en Hunze. In dit artikel enkele voorbeelden van praktisch handelen op deze school.

Door slecht functioneren bewegingsachterstand

In het speciaal basisonderwijs zitten veel kinderen met problemen in het (senso)motorische systeem. Zij hebben als gevolg daarvan vaak ook problemen op het sociaal-emotionele vlak en/of bij het cognitief functioneren. De problematiek komt heel duidelijk naar voren in de lessen bewegingsonderwijs en bij het spelen op het schoolplein: er kan sprake zijn van een bewegingsachterstand. Deze kinderen hebben baat bij goede les-

sen bewegingsonderwijs. Het bewegingsonderwijs is op de SBO-school op meerdere punten 'anders' dan in het reguliere onderwijs.

Een belangrijke plaats in het SBO-De Meander wordt bijvoorbeeld ingeruimd voor judo. De leerlingen krijgen allemaal een judopak aan en krijgen twaalf lessen van stoeispelen naar judo in twee lessenreeksen en zij worden dan ook beloond met een judo-oorkonde in een kleur van de judobanden.

De wijze waarop de activiteiten aangeboden worden, de aanpassingen die gemaakt moeten worden, maken het anders. Bijzonder belang moet je als vakleerkracht leggen bij het in de concrete situatie laten ervaren van het 'getal' (hoeveel heb je er getikt?) en de 'begrippen' (bovenop de kast). De kunst van het lesgeven op het SBO is die aanpassingen te maken, die het mogelijk maken om een spel toch te spelen. Je zult bij deze kinderen het spel veel vaker moeten herhalen en de wijze van instructie moeten aanpassen. Concreet betekent dit dat bij een bepaald spel de regels tijdens het spelen kunnen worden ingevoerd op het moment dat de kinderen daar aan toe zijn. Dit zal betekenen dat bepaalde spelen niet volgens alle geldende regels gespeeld kunnen worden. Het is van groot belang dat het kind leert in groepen

Ontvangst van de oorkonde

te werken. Het kind moet leren zien dat niet ieder kind beschikt over dezelfde mogelijkheden. Zo zul je bij een spel bijvoorbeeld regels moeten invoeren die 'beschermend' zijn, zoals: een speler in balbezit mag je niet aanvallen wanneer die stilstaat.

Voor iedere vakleerkracht bewegingsonderwijs is het van belang wat af te weten van de kinderen waar 'wat mis' mee is. Je moet goed op de hoogte zijn van de speciale behoeften van een kind.

Voor de ontwikkeling van een positief lichaamsidee heb je als vakleerkracht LO/MRT de taak kinderen plezierige bewegingservaringen te laten opdoen. Bewegingsactiviteiten moeten aansluiten bij het kind, qua werkwijze, strategie, niveau en tempo. Verder moeten ze uitdagend zijn en functioneel.

Vakleerkracht ook in gewoon lokaal

Tussen de didactische leermomenten, zoals rekenen en lezen, wordt er door de vakleerkracht ook gewerkt met oefeningen in de klas. Dit gebeurt zowel zonder als met materiaal. Als variatie op het bewegingsonderwijs en MRT wordt er op het SBO-Assen binnen de groepen ook met andere methoden gewerkt, bijvoorbeeld: 'De Klas Beweegt!' en 'Schrijven zonder Pen'. Vanuit het oogpunt van de motoriek komt het schrijfonderwijs voor veel kinderen te vroeg. 'Schrijven zonder Pen' is een oefenprogramma ter voorkoming van problemen. Het is een ontwikkelingsprogramma voor verbetering van de schrijfmotoriek ten behoeve van de onderbouw. Het concentreert zich nadrukkelijk op de ontwikkeling van de kleine motoriek en de voor schrijfvaardigheid vereiste basisvoorwaarden in de kleine motoriek. Deze methode geeft praktische oefenstof, die kan worden gebruikt naast en in aanvulling op bestaande schrijfmethoden.

Kenmerken

Als kenmerken van de verschillende kinderen die op deze SBO-school zitten kunnen genoemd worden:

- kinderen met opvoedingsproblemen
- kinderen met gehele of gedeeltelijke leerproblemen
- discrepantie-kinderen, dat wil zeggen: zij moeten

kunnen leren (technisch gezien), maar het lukt niet

- kinderen met een behoorlijke intelligentie
- kinderen met een ontwikkelingsprobleem.

Ander kenmerk van kinderen op de SBO-school is, dat zij moeite hebben met het verwerven van kennis, inzicht en de verwerking en de toepassing van het geleerde. Ze oordelen vaak te snel en beleven het leren vaak als niet interessant en zijn snel afgeleid. Om de concentratie vast te houden is voor hen vaak een hele prestatie.

Faalangst

Faalangstige kinderen ('dat kan ik toch niet') kom je vaak tegen in het SBO. Je geeft dan als vakleerkracht een 'andere' ondersteuning aan de kinderen. Zo hebben de faalangstige kinderen veel behoefte aan 'beloning'. Je moet ze als het ware telkens weer vertellen wat ze goed hebben gedaan en wat ze nog moeten verbeteren.

Vaak zien we ook dat ze moeite hebben met het onderscheiden van letters en cijfers, moeite hebben met abstracte begrippen (zoals: hoog/laag, voor/achter, links/rechts, enz.) en oriëntatie in de tijd levert moeilijkheden op. In de bewegingslessen blijkt hun tactiek bij het spel vaak matig te zijn. Verder is het taalgebruik bij deze kinderen vaak wat krom (bijvoorbeeld: de oor) en ze vinden het zich verplaatsen in een ander, het waarnemen van gevoelens bij anderen moeilijk. Ook hebben deze kinderen moeite met te zeggen wat ze voelen en denken.

Algemeen gezien is het kind in het SBO nogal zenuwachtig. Onzekerheid en angst om iets fout te doen kan ertoe leiden dat het gevoel van eigenwaarde een deuk krijgt. Enerzijds zijn er de kinderen die stil en timide zijn. In de bewegingslessen lopen zij veel langs de kant van het speelveld en houden zich afzijdig. Vaak zijn ze ook nogal bang.

Anderzijds zijn er kinderen met een onzorgvuldige motoriek, een slechte concentratie, chaotisch en druk. Bij dit soort hyperactieve kinderen moet je als vakleerkracht duidelijk grenzen stellen en bewegingssituaties aanbieden met een vaste structuur (hetzelfde lesbegin en dezelfde afsluiting, vaste opstellingen en volgorde, enz.). Zo moet je voor het hyperactieve kind heel duidelijk plaatsen markeren waar hij moet wachten, of afspreken dat het kind bepaalde lijnen niet over mag. Verder is het belangrijk dat je als lesgever consequent bent en tempo in de les houdt door een korte uitleg. Het probleem is dat je meestal beide groepen kinderen in een les hebt en weet je als vakleerkracht dat beide groepen kinderen een verschillende aanpak zouden moeten hebben.

Je zult de bewegingssituaties soms anders moeten inrichten. Dit betekent dat je vooraf heel goed overdenkt hoe je de materialen neerzet, welke groepen je maakt en welke oefeningen je gaat doen. Je moet de organisatie aan de verschillende kinderen aanpassen. Dit betekent onder andere: structuur bieden, dat wil

Een helpende hand

Met bal en bat

zeggen een strakke en gestructureerde omgeving is voor deze kinderen wenselijk; veel differentiëren; leg de nadruk op wat het kind wel kan en niet op de tekortkomingen; geef direct feedback over het behaalde resultaat; wees concreet in je aanwijzingen; geef een gedetailleerde uitleg, vertel dus precies hoe en wanneer; zorg voor warmte, veiligheid en acceptatie; korte uitlegtijd; veel bewegingstijd en een hoge intensiteit in de bewegingslessen.

Voorwaarden scheppen

Het gaat erom voorwaarden te scheppen die een optimale ontwikkeling mogelijk maken.

Verder moet je als vakleerkracht zorgen voor het geven van de nodige groeiprikkels; het vergroten van het prestatievermogen, zowel lichamelijk als geestelijk; het bevorderen van een doelmatige en esthetische houdings- en bewegingsvorming; laten wennen aan hygiënische lichaamsgewoonten en laten werken aan sociale opvoedingsaspecten: samenwerking tijdens de lessen, verantwoordelijkheid voor zichzelf en anderen, zich een goed verliezer kunnen tonen, spelregels kunnen hanteren en toepassen, zich kunnen concentreren, de nodige voorzichtigheid kunnen betrachten, zelfvertrouwen en doorzettingsvermogen stimuleren en faalangsten kwijtraken.

Het materiaal zal altijd afgesteld worden op bijvoorbeeld variabele hoogtes, want het gaat om zeer uiteenlopende niveaus van bewegen. De een zal veel sneller en hoger willen dan de ander. Allerlei bankopstellingen, glijplanken, trapezoiden en dergelijke zijn uitstekend geschikt voor hindernisbaantjes die elk kind aankan. Klim- en klauterwerk, rol- en duikelwerk, schommel- en zwaaiwerk is allemaal mogelijk met behulp van de vakleerkracht. Ook wordt er allerlei klein materiaal aangeboden, zoals touwtjes, blokjes, hoepels, verschillende ballen, verschillende tolletjes, kranten, ballonnen, bierviltjes, pennen, stuivers, enz.

Naast het aanleren van begrippen wordt er bij het bewegingsonderwijs geprobeerd de leerlingen te 'trainen' in het leren luisteren.

Uitleg Sinterklaas-circuit

Geef als vakleerkracht veel uitdaging en steeds iets nieuws (ook qua materiaal).

Op het SBO-De Meander worden in het bewegingsonderwijs allerlei opdrachten gedaan, waar een oplossing voor gezocht moet worden als groep, bijvoorbeeld Noordpool-expeditie, kastbal, verschillende hindernisbanen (Sinterklaas-circuit, Paas-circuit) en andere groepsopdrachten.

Verbeteren lichaamsplan

Het lichaamsschema van het kind helpen ontplooiën betekent bewegingsimpulsen geven op het vlak van lichaamsplan, lichaamsbesef en lichaamsidee.

Wanneer een bewegingservaring positief is, dan zal dit leiden tot herhalen van die beweging.

Het bewegingsonderwijs in het SBO heeft als een van de doelstellingen: het verbeteren van het lichaamsplan (en dit is zeer belangrijk voor het kind), dat wil zeggen:

- het ervaren en ontdekken van het lichaam in verschillende situaties en het verwerven van bewegingspatronen. Dit kun je doen door vaak een nieuwe speel- of bewegingssituatie aan te bieden, waardoor het kind telkens weer andere bewegingsmogelijkheden ontdekt
- het ervaren en het verwerven van statisch - en dynamisch evenwicht en het remvermogen
- het geven van communicatief bewegingsonderwijs, in de betekenis van beter bewegend leren omgaan met anderen.

Bovenstaande doelstellingen kunnen herleid worden tot concreet geformuleerde doelen:

- het cognitieve aspect: wat moet het kind weten; waar moet het inzicht in hebben
- het senso-motorische aspect: welke motorische- en zintuiglijke vaardigheden moet het kind bezitten
- het sociaal-affectieve aspect: welke waarden, attitudes moet het kind bezitten.

Wat een mutsen!

Lichaamsplan, -besef, -idee

Binnen genoemde doelen kan in de les het accent op een of meerdere aspecten liggen.

Het lichaamsplan maakt het niet-bewust handelen mogelijk, bijvoorbeeld: fietsen, zwemmen, autorijden, enz. Door de ontwikkeling van het lichaamsplan en het lichaamsbesef (het lichaamsschema) vormt het kind zich een positief of een negatief oordeel over zichzelf. Dit is het lichaamsidee. Het lichaamsidee ontwikkelt zich in de omgang met de andere kinderen en wordt sterk bepaald door onder andere het al dan niet geaccepteerd worden. Voor de ontwikkeling van een positief lichaamsidee heb je als vakleerkracht de taak het kind plezierige bewegingservaringen te laten opdoen door aan te moedigen, spelplezier in de gaten te houden, zoveel mogelijk kinderen in het bewegen te betrekken, negatieve reacties op te vangen en activiteiten aan te bieden waarbij lukken belangrijk is. Een negatief oordeel van het eigen lichaam kan leiden tot een minderwaardigheidsgevoel of zelfs tot een minderwaardigheidscomplex. Dit kan in het bewegingsonderwijs in vele manieren tot uitdrukking komen, bijvoorbeeld: agressie, zenuwachtige bewegingen, terugtrekken, enz.

Een methode om lichaamsbesef aan te leren, is aan het kind te vragen om al zingend de juiste lichaamsdelen aan te duiden. Zulke opdrachten vormen voor kinderen een bewustwordingsproces. Als vakleerkracht wil je dat de kinderen nadenken over de opbouw van hun lichaam, welke bewegingen ze uitvoeren en welke houdingen ze in de ruimte aannemen. Wanneer je bij kinderen het accent legt op het lichaamsbesef, wordt de juiste verwoording (de taal) zeer belangrijk.

Allereerst wijs je bij het kind zelf de verschillende lichaamsdelen aan en benoem ze meteen. Nadien geef je een verbale opdracht, terwijl het kind bij zichzelf het lichaamsdeel aanwijst. Daarna wijs je zelf het lichaamsdeel aan en het kind moet het dan benoemen. Spelen waarbij het jonge kind twee lichaamsdelen tegelijkertijd moet aanwijzen (knie en voet, hoofd en buik) of twee lichaamsdelen tegen elkaar moeten brengen zijn ook zeer geschikt (ellebogen tegen elkaar, hand op de enkel). Je kunt ook verbale opdrachten geven waarop het kind vlug moet reageren, zoals zitten op je knieën, in rug- of buikliggen, in kruiphouding of op handen en knieën staan, in hurkzit of spreidzit zitten.

Je laat het kind in nieuwe spelsituaties zelf bepalen met welke hand of welke voet de opdracht wordt uitgevoerd. Wanneer het kind vijf jaar geworden is, kun je beginnen met het aanwijzen en benoemen van de linker- en rechter lichaams helft. Op zesjarige leeftijd moet een kind links en rechts op het eigen lichaam kunnen aanwijzen. Als volgende stap kun je opdrachten koppelen met ruimte of een bepaalde richting. Op zes/zevenjarige leeftijd moet het kind zijn voorkeurs-hand kennen. Het is absoluut noodzakelijk het kind hierbij te helpen.

Praktische tips:

- hou de bewegingsopdrachten speels

- verander geregeld de opstelling van het kind, zodat ze vanuit zichzelf links en rechts als referentiepunt kunnen bepalen en niet vanuit ruimtelijke kenmerken (rechts is de kant van de deur)
- toon de opdrachten in spiegelbeeld als het gaat over links en rechts.

Wanneer het kind echt teveel energie heeft, psychische spanningen niet kan verwerken, te lang geconcentreerd moeten stilzitten, moet het kind ook kunnen afreageren. Opdrachten waarin je traag bewegen stimuleert of het kind stil probeert te laten liggen in bepaalde houdingen, doen een beroep op het kunnen beheersen en doceren van spierspanning. Via deze spelmomenten schep je situaties waarin kinderen leren het verloop van hun ademhaling te ervaren en te beheersen.

Veel kinderen met een bewegingsachterstand hebben moeite om zich te uiten of mee te doen aan spelletjes. Wanneer de kinderen de mogelijkheden ontdekken van hun eigen lichaam en het prettig vinden wanneer ze een grotere beheersing krijgen over hun motoriek, zal hun zelfvertrouwen toenemen en zullen ze zelfs een andere persoonlijkheidsstructuur krijgen die meestal als positief wordt ervaren.

Testen

Het aantonen van een ontwikkelingsachterstand is mogelijk aan de hand van talloze gestandaardiseerde testen. Op het SBO-De Meander wordt door de vakleerkracht LO/MRT gebruik gemaakt van de ABC-movement test als graadmeter voor de motorische ontwikkeling. MRT zit als vak in het lesrooster van de vakleerkracht en wordt elke dag gegeven.

De doelstellingen van de MRT laten tevens zien op welke kinderen de handelingsprogramma's gericht zijn:

- het verminderen of wegnemen van bewegingsachterstanden
- het verminderen of wegnemen van problemen op sociaal-emotioneel gebied (met als oorzaak een achterstand in het bewegen)
- het vergroten van het plezier in het bewegen
- het signaleren van eventuele houdingsafwijkingen.

Met betrekking tot het lichaamsbesef is het belangrijk dat de kinderen actief omgaan met het materiaal en de andere kinderen. Dit ter bevordering van het verkennen van de mogelijkheden van het materiaal, zodat er een verdieping plaats vindt. De rol van de vakleerkracht bestaat hierbij uit hulp en stimulering. Om de kinderen tot bewegen te stimuleren, kan de vakleerkracht ze in een situatie brengen die tot bewegen uitlokt, zodat de beweging van de kinderen spontaan is. Dit zijn belangrijke redenen waarom op het SBO-De Meander zoveel en zoveel verschillende materialen aanwezig zijn voor alle niveau's en leeftijdsgroepen. Dit is opgebouwd in jaren en geeft een min of meer ideale situatie. Blijf als vakleerkracht ook steeds op zoek naar nieuwe materialen en nieuwe mogelijkheden.

Buitenschools

Bied het kind hulp bij het maken van een keus voor een vorm van actieve vrijetijdsbesteding. Op het SBO wordt er met de Gemeente Assen samengewerkt in het kader van breedtesportimpuls en Hart voor Sport. Het is de bedoeling om samen te werken met de verschillende sportverenigingen en de kinderen in contact te brengen met allerlei sporten. Regelmatig nodigen wij in de lessen bewegingsonderwijs sporters uit om gastlessen te geven, onder andere: de American Footballers van de Amsterdam Admirals en judo'ers van de mulo-school van Anton Geesink. Ook hebben de kinderen al kennis kunnen maken met professioneel basketbal, voetbal, hockey, skaten, langlaufen en tennis. Vaak vormen schoolsportactiviteiten een prima 'brug' tussen de lessen bewegingsonderwijs en de sport. Voor kinderen met een bewegingsachterstand is ook in Assen een aparte sportclub opgericht. Deze club heet Club-Extra en is voor kinderen die anders vermoedelijk buiten de 'sportboot' gevallen zouden zijn. Dit is een initiatief van het NEBAS/NSG en voorziet duidelijk in een grote behoefte.

Handreikingen

Resumerend een aantal praktische handreikingen voor het bewegingsonderwijs:

- hou altijd rekening met de tekorten van de kinderen en weet wat je wel en niet mag verwachten
- realiseer je steeds dat het gedrag niet bewust bedoeld is
- geef het kind het gevoel dat je hem begrijpt en accepteert
- hou vast aan regelmaat en blijf je eigen grenzen stellen
- bied veel geruststelling en ondersteuning
- wees het kind tot steun waar het altijd op terug kan vallen
- werk met aanwijzingen vooraf en wees spaarzaam met correcties achteraf
- stel zeer concrete vragen om eventueel na te vertellen
- breng geen eigen emoties in om bijvoorbeeld iets gedaan te krijgen
- laat de opdrachten verwoorden, maak gebruik van specifieke interesses
- laat het kind leren aan bepaalde eisen te voldoen door te schipperen
- beloon goed gedrag voortdurend
- geef ruimte aan het kind om zich uit te leven
- correcties kun je het beste geven: - kort - niet emotioneel - onmiddellijk - met oogcontact en dichtbij - niet luid
- tijdens de uitleg de kinderen er steeds bij betrekken
- zo mogelijk opvallend gedrag wat niet echt storend is proberen te negeren
- bij storend gedrag het kind uit zijn wereldje halen en steeds het ongewenste- en gewenste gedrag benoemen
- geef het kind zoveel mogelijk zekerheid

- probeer situaties die angst oproepen te vermijden
- bepaald gewenst gedrag moet worden ingeslepen
- breng zoveel mogelijk structuur aan in de omgeving van het kind
- het kind heeft grote behoefte aan orde en regelmaat
- geef een korte uitleg en gebruik heel concreet taalgebruik
- pas zo nodig de opdrachten voor het kind aan
- zorg voor tempo in de les om alle aandacht erbij te houden
- zorg voor zoveel mogelijk en verschillend uitdagend en leeftijdgebonden materiaal
- als voordoen niet helpt moet je samen met het kind de beweging doen.

Verschillen overbruggen

In het speciaal bewegingsonderwijs zullen er dus belangrijke verschillen met het reguliere basisonderwijs overbrugd moeten worden. Bij de jongste kinderen ligt het accent op het spelend ontwikkelen van het kind. Bij de oudere kinderen wordt van het kind een meer lerende instelling gevraagd. In de ontwikkeling van het kind zal de speelhouding moeten veranderen in een leershouding. Het bewegingsonderwijs zal zich primair moeten richten op de individuele ontwikkeling van elk kind. Al spelend en bewegend ontdekt het kind zijn eigen motorieke mogelijkheden, verwerft een positief lichaamsidee, verkrijgt zelfvertrouwen, leert omgaan met volwassenen en met andere kinderen. In een tijd die onder andere gekenmerkt wordt door bewegingsarmoede is de betekenis van het bewegen en de ontwikkeling daarvan voor een goede gezondheid van essentieel belang. Voor het speciaal bewegingsonderwijs betekent dat, dat er gelegenheid moet worden gegeven tot veelzijdig en intensief bewegen; dat bij kinderen een positieve instelling tot bewegen ontwikkeld moet worden en dat er actieve vrijetijdsvormen aangeboden zullen moeten worden. Uit onderzoek van Manders en Kropman (1982) blijkt dat een positieve sport/bewegingsbeleving op school een duidelijke positieve invloed heeft op het al dan niet blijven bewegen. De blijvende motivatie om te bewegen en/of te sporten, ook wel 'life time sportmotivatie' genoemd, is van belang voor ieders welzijn en gezondheid.

Foto's bij dit artikel zijn van Cor van Alff.

Correspondentie:

Cor van Alff

Vakleerkracht bewegingsonderwijs/MRT SBO-De Meander Assen

mcvanalff@hetnet.nl ■